

Fakta och empati

Jan-Magnus Janssons jordfästning i Tempelkyrkan den 16 december utformades till ett värdigt farväl av en aktad intellektuell och statsman. Den runda kyrksalen fylldes av sörjande och ceremonin förrättades av tidigare ärkebiskop John Vikström, som i sitt griftetal uttryckte många tankeväckande saker.

Vikström betonade att Jansson var ordets man och att han i sina texter förmådde kombinera sanning och kärlek. Utan det ena blir andra endast ett tomt skal. Sanning utan kärlek blir brutalitet, kärlek utan sanning sentimentalitet. Denna tes är viktig i alla humanistiska vetenskaper, eftersom de på olika sätt försöker förstå människan som en kulturell varelse.

Inom historikerskrået har det pågått en ständig pendelrörelse mellan dessa två poler alltsedan vår disciplin i mitten av 1800-talet började tillämpa metoder som kunde betecknas som vetenskapliga. Kan vi analysera en historisk aktör eller kollektiv atmosfär utan att försöka leva oss in i dennes eller deras situation? Hur mycket empati krävs det för att förstå en historisk källa och göra den begriplig för en sentida läsare?

Fram till mitten av 1900-talet var nationalstaten den naturliga referensramen för de flesta yrkeshistoriker, eftersom idén om nationen som en organisk helhet var ett ypperligt murbruk i konstruktionen av ett fungerande medborgarsamhälle.

Problemet med denna empatiska känsla för folket och nationen var att den lockade historikerna att tolka sina källor på ett tendensiöst sätt. Den nationella gemenskapen skönjdes i en avlägsen förflutenhet trots att den till stor del var resultatet av en sentida ideologiproduktion. Efter andra världskriget uppstod därför en motreaktion mot det nationella paradigmet inom historievetenskapen.

En del såg rigorös källkritik och kvantitativa metoder som den bäst hästkuren, andra lockades av uttalat antinationalistiska samhällsteorier såsom den marxistiska historiesynen, vars charm låg i att den pekade mot en ljusnande framtid. I vardera lägret beskyllde man motparten för att inte uppnå balans mellan fakta och empati.

Kalla krigets slut och den västerländska världsbildens relativisering ledde till att marxismen och diverse andra sekulariserade surrogat för den kristna frälsningsläran miste sin trollkraft. Jakten på den stora berättelsen ersattes av en ironisk dekonstruktion av historien, som ofta utmynnade i ett postmodernistiskt konstaterande om att de inte finns en utan ändlöst många historier.

Enligt detta synsätt handlar historieforskning inte om annat än att varje befolkningsgrupp som upplever sig som en gemenskap skriver sin egen kollektiva autobiografi. Slutsatsen är att ingen historisk tolkning är bättre än en annan. De är alla skrivna för att det förflutna skall bli den egna gemenskapens förflutna.

Man gör således gällande att den postmodernistiska relativismen är en befriande kraft som ger utrymme för en demokratisk mångfald av historiska tolkningar. Så är dock endast delvis fallet. Den kommersiella nöjesindustrin och inflytelserika påtryckningsgrupper vädjar starkt till våra känslor och har ett starkt grepp om offentligheten i dag – och därmed också om det förflutna.

Det bästa botemedlet mot en dylik manipulerande sentimentalitet är därför alltjämt vetenskapligt dokumenterade och balanserat tolkade fakta.

Henrik Meinander, Hufvudstadsbladet (HBL) 13.1.2004